

УДК 342.951.132.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.7>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Кохан О.І.,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Кохан О.І. Проблеми реалізації антикорупційної політики у соціальній сфері.

У статті висвітлюються актуальні питання реалізації антикорупційної політики в соціальній сфері України, яка є одним із найважливіших сегментів державного управління, безпосередньо спрямованих на забезпечення соціального добробуту населення. У центрі уваги знаходяться корупційні ризики, що виникають у процесі надання соціальних послуг, розподілу пільг, фінансування соціальних програм та використання бюджетних коштів, виділених на потреби найбільш вразливих верств населення.

Проблематика реалізації антикорупційних заходів у соціальній сфері обумовлена низкою системних факторів. Зокрема, йдеться про прогалини у законодавстві, які створюють сприятливі умови для ухилення від відповідальності за зловживання, низький рівень прозорості адміністративних процедур, а також неефективність органів, відповідальних за контроль і моніторинг. Ці фактори призводять до зниження ефективності соціальних програм, нераціонального використання ресурсів і втрати довіри громадян до державних інституцій.

У статті проведено глибокий аналіз сучасних наукових підходів до боротьби з корупцією, зокрема методів її запобігання та подолання. Зазначено, що ключовими проблемами є не лише відсутність належного правового регулювання, а й недостатня інституційна спроможність органів державної влади, які здійснюють нагляд за реалізацією соціальних програм.

Особлива увага приділена ролі громадськості у процесі боротьби з корупцією, а також використанню цифрових технологій як одного з ефективних інструментів для забезпечення прозорості процесів у соціальній сфері. Висвітлено необхідність підвищення рівня громадського контролю, вдосконалення механізмів звітності та впровадження новітніх підходів до управління соціальними ресурсами.

У статті запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення антикорупційної політики в соціальній сфері України. Серед них – розробка нових законодавчих актів для усунення правових прогалин, впровадження сучасних технологій моніторингу та контролю, підвищення кваліфікації працівників соціальних служб і активізація міжнародного співробітництва у цій сфері.

Таким чином, проведене дослідження підкреслює важливість системного підходу до подолання корупції у соціальній сфері, спрямованого на забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності реалізації соціальної політики.

Ключові слова: антикорупційна політика, соціальна сфера, корупційні ризики, прозорість, громадський контроль, інституційна спроможність.

Kokhan O.I. Problems of implementing anti-corruption policy in the social sphere.

The article highlights current issues in the implementation of anti-corruption policy within Ukraine's social sector, which constitutes one of the most critical segments of public administration, directly aimed at ensuring the social welfare of the population. The focus is placed on corruption risks emerging in the provision of social services, the allocation of benefits, the financing of social programs, and the use of budgetary funds earmarked for the most vulnerable groups of society.

The complexity of implementing anti-corruption measures in the social sphere is determined by a range of systemic factors. These include legislative gaps that facilitate evasion of responsibility for misconduct, low transparency of administrative procedures, and the inefficiency of oversight

and monitoring agencies. As a result, these factors lead to reduced effectiveness of social programs, inefficient resource allocation, and diminished public trust in state institutions.

The article offers an in-depth analysis of current scientific approaches to combating corruption, including prevention and eradication strategies. It notes that the core challenges are not limited to insufficient legal regulation but also involve the limited institutional capacity of state authorities tasked with supervising the implementation of social programs.

Particular attention is given to the role of civil society in combating corruption, as well as the use of digital technologies as an effective tool to enhance transparency in the social sphere. The need for increased public oversight, improved accountability mechanisms, and the introduction of innovative approaches to managing social resources is emphasized.

The article proposes a series of recommendations for improving anti-corruption policy in Ukraine's social sector. These include the development of new legislative acts to eliminate legal loopholes, the introduction of modern monitoring and control technologies, the professional development of social service personnel, and the strengthening of international cooperation in this field.

In conclusion, the research underlines the importance of a systemic approach to curbing corruption in the social sector, aimed at ensuring transparency, accountability, and the effective implementation of social policies.

Key words: anti-corruption policy, social sector, corruption risks, transparency, public oversight, institutional capacity.

Постановка проблеми. Корупція є однією з найважливіших перешкод на шляху соціально-економічного розвитку України. У соціальній сфері, яка безпосередньо стосується забезпечення базових потреб громадян, корупційні прояви набувають особливої гостроти. Недостатнє фінансування соціальних програм, складні бюрократичні процедури, відсутність належного контролю та моніторингу створюють сприятливе середовище для зловживань. Ми вважаємо, що необхідність ефективної антикорупційної політики у соціальній сфері є першочерговим завданням держави для забезпечення справедливого розподілу ресурсів і захисту соціально вразливих верств населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема корупції в соціальній сфері широко досліджується як українськими, так і зарубіжними вченими. Так, у роботах В. Атаманчука [1, с. 45] розглянуто організаційно-правові механізми боротьби з корупцією. Автор відзначає необхідність розробки дієвих інструментів моніторингу ефективності використання бюджетних коштів. Згідно з дослідженням І. Бугайова [2, с. 37], ключовим викликом є низький рівень правової культури громадян і посадовців. У статті Р. Кузьменка [3, с. 52] акцентовано увагу на важливості міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції, зокрема використання досвіду країн ЄС.

Ми вважаємо, що попри значну кількість досліджень, існує брак комплексного підходу до вивчення проблем антикорупційної політики саме у соціальній сфері, що ускладнює розробку ефективних механізмів її реалізації.

Метою статті є дослідження основних проблем реалізації антикорупційної політики у соціальній сфері, визначення основних корупційних ризиків та запропонувати конкретні шляхи їхнього усунення на основі аналізу вітчизняного та міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Реалізація антикорупційної політики у соціальній сфері є одним із найбільш складних і актуальних завдань сучасної державної політики. Соціальна сфера відіграє ключову роль у забезпеченні добробуту громадян, особливо тих, хто перебуває у вразливому становищі – пенсіонерів, осіб з інвалідністю, малозабезпечених родин, дітей-сиріт та інших категорій. Ця сфера безпосередньо впливає на рівень довіри до державних інституцій, оскільки громадяни щодня стикаються з її функціонуванням через отримання соціальних виплат, субсидій, доступ до медичних чи освітніх послуг.

Проте корупція у соціальній сфері має подвійний руйнівний ефект. З одного боку, вона призводить до нераціонального використання бюджетних коштів, що обмежує доступ до якісних послуг для тих, хто дійсно потребує допомоги. З іншого боку, вона створює недовіру до державних механізмів і породжує соціальну нерівність. Наприклад, у ситуації, коли субсидії чи пільги отримують особи, які не мають на них права, а ті, хто дійсно потребує допомоги, залишаються поза увагою держави, формується відчуття несправедливості та соціального відчуження.

Корупція у цій сфері може проявлятися у різних формах: зловживання при розподілі бюджетних коштів, хабарництво при оформленні соціальних виплат, непрозорість тендерних закупівель

або маніпуляції із соціальними реєстрами. Основною причиною цього є недостатня прозорість процесів, слабка система моніторингу та контролю, а також низька кваліфікація й мотивація працівників, які працюють у цій галузі.

Чинна нормативно-правова база України, яка регулює соціальну сферу, має ряд суттєвих прогалин і недоліків. З одного боку, законодавство передбачає низку антикорупційних норм, зокрема Закони України «Про запобігання корупції» та «Про публічні закупівлі». Однак у сфері соціального забезпечення ці норми часто носять декларативний характер, а їх виконання залишається формальним [4, с. 28].

Окрім положення законів, що стосуються фінансування соціальних програм, містять неоднозначні формулювання. Наприклад, механізми розподілу субсидій та соціальних виплат часто допускають різні тлумачення, що створює простір для зловживань. У деяких випадках відсутність чітко визначених критеріїв для надання соціальної допомоги дозволяє посадовцям приймати рішення на власний розсуд, нерідко на користь осіб, які не потребують допомоги [5, с. 45].

Крім того, система публічних закупівель, яка забезпечує придбання товарів і послуг для соціальної сфери, має свої вразливі місця. Нерідко тендери виграють фірми, пов'язані з посадовцями, які ухвалюють рішення. У таких випадках ціни на товари чи послуги можуть бути штучно завищені, що завдає шкоди бюджету та обмежує можливості для надання якісних соціальних послуг [6, с. 50].

Ми вважаємо, що для вдосконалення законодавчої бази необхідно:

- Провести комплексний аудит чинного законодавства у сфері соціального забезпечення.
- Внести зміни до законів із метою усунення неоднозначних формулювань та запровадження чітких критеріїв оцінки ефективності соціальних програм.
- Створити механізми відповідальності посадових осіб за необґрунтовані або корупційні рішення.

Використання бюджетних коштів у соціальній сфері є важливим аспектом функціонування держави. Проте механізми контролю за цим процесом залишаються недосконалими. За даними Рахункової палати України, близько 15% коштів, виділених на соціальні програми, використовуються неефективно або не за призначенням [5, с. 67].

Основною проблемою є відсутність дієвих інструментів моніторингу. Більшість перевірок проводиться постфактум, коли виявлення порушень уже не дозволяє виправити ситуацію. Окрім того, контрольні органи часто стикаються з корупційним впливом, що унеможливує об'єктивну оцінку використання ресурсів.

Варто також зазначити, що системи звітності є складними і не адаптованими для ефективного аналізу. Посадовці, відповідальні за реалізацію соціальних програм, часто готують формальні звіти, які не відображають реального стану справ. Наприклад, витрати можуть бути розподілені таким чином, щоб приховати недоліки у виконанні програм або уникнути відповідальності за зловживання [7, с. 42].

Ми вважаємо, що вирішення цієї проблеми можливе через:

- Запровадження цифрових технологій для моніторингу витрат у режимі реального часу.
- Встановлення автоматизованих систем звітності, які дозволять уникнути ручного втручання.
- Посилення повноважень контрольних органів та забезпечення їхньої незалежності від політичного впливу.

Прозорість є ключовим фактором, що запобігає корупції. Проте в соціальній сфері Україна стикається з низьким рівнем відкритості процедур. Це стосується як процесів розподілу соціальних виплат, так і укладення договорів на надання соціальних послуг.

За даними дослідження Transparency International, понад 40% громадян України вважають, що для отримання соціальної допомоги необхідно давати хабарі [6, с. 45]. Основними причинами такого стану є:

- Відсутність чітко визначених процедур розподілу допомоги.
- Непрозорість тендерних процесів.
- Недостатнє інформування громадян про їхні права та можливості отримання допомоги.

Ми вважаємо, що підвищення прозорості процедур можливе через:

- Створення єдиного порталу для подання заявок на соціальні виплати, який дозволить уникнути контакту з посадовцями.

- Відкриття доступу до інформації про тендери, договори та звіти про виконання соціальних програм.

- Проведення регулярних інформаційних кампаній для громадян щодо їхніх прав у сфері соціального забезпечення.

Недостатня кваліфікація та мотивація працівників соціальної сфери

Працівники соціальних служб є основною ланкою, яка забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту. Проте їхня кваліфікація та мотивація нерідко залишають бажати кращого.

Основною причиною є низький рівень заробітної плати, який не відповідає складності та важливості роботи. Крім того, відсутність можливостей для професійного розвитку та кар'єрного зростання також сприяє демотивації. Як наслідок, багато кваліфікованих працівників залишають цю сферу, що створює дефіцит кадрів [8, с. 34].

Для вирішення цієї проблеми необхідно:

- Запровадити обов'язкові тренінги та програми підвищення кваліфікації для працівників соціальних служб.

- Забезпечити конкурентний рівень заробітної плати.

- Впровадити системи оцінки ефективності роботи, які дозволять заохочувати найкращих працівників.

Громадський контроль є важливим механізмом запобігання корупції. Проте в Україні громадські організації часто не мають достатніх ресурсів для ефективного моніторингу. Крім того, їхня діяльність нерідко блокується через брак доступу до інформації [7, с. 22].

Ми вважаємо, що активізація громадського контролю можлива через:

- Забезпечення доступу до публічної інформації про реалізацію соціальних програм.

- Надання громадським організаціям повноважень для участі в моніторингу тендерів і використання бюджетних коштів.

- Фінансування громадських ініціатив, спрямованих на боротьбу з корупцією.

На основі проведеного дослідження та аналізу основних проблем, що перешкоджають ефективній реалізації антикорупційної політики у соціальній сфері, пропонуємо наступні заходи для вдосконалення існуючої системи:

1. Реформування законодавчої бази

- Розробити та впровадити єдині стандарти оцінки ефективності соціальних програм, які базуються на чітких, прозорих та об'єктивних критеріях.

- Удосконалити законодавство, щоб усунути можливості для різночитань та правових прогалин, які дозволяють уникати відповідальності за корупційні дії.

- Внести зміни до законів про публічні закупівлі для зменшення ризиків пов'язаних із тендерними махінаціями.

2. Використання цифрових технологій

- Впровадити автоматизовані системи моніторингу та звітності у сфері соціального забезпечення, що дозволять зменшити вплив людського фактора.

- Створити єдиний державний реєстр отримувачів соціальних послуг та виплат, щоб уникнути дублювання або маніпуляцій із даними.

- Розробити онлайн-платформи для подання заявок на соціальні виплати, які мінімізують необхідність особистого контакту з працівниками установ.

3. Розвиток кадрової політики

- Забезпечити гідний рівень оплати праці працівникам соціальних служб, щоб знизити ризики корупційних дій через фінансову мотивацію.

- Проводити регулярні тренінги, семінари та курси підвищення кваліфікації для працівників соціальної сфери, акцентуючи увагу на етичних стандартах та правових аспектах.

- Запровадити системи атестації працівників, які дозволяють об'єктивно оцінювати рівень їхньої компетентності.

4. Посилення громадського контролю

- Надати громадським організаціям повноваження щодо участі у моніторингу тендерів, бюджетних витрат та реалізації соціальних програм.

- Розробити механізми регулярного звітування перед громадськістю про стан соціальної сфери, витрати бюджетних коштів та результати програм.

- Забезпечити фінансову підтримку для громадських ініціатив, спрямованих на боротьбу з корупцією.

5. Міжнародне співробітництво

- Вивчити та адаптувати до українських реалій найкращі міжнародні практики боротьби з корупцією у соціальній сфері.

- Залучати міжнародних експертів для проведення незалежного аудиту соціальних програм і моніторингу їхньої ефективності.

- Використовувати фінансову та технічну допомогу міжнародних організацій для впровадження інноваційних антикорупційних інструментів.

Висновок. Ми вважаємо, що подолання корупції у соціальній сфері є надзвичайно важливим для забезпечення соціальної справедливості, підвищення ефективності використання бюджетних коштів та зміцнення довіри громадян до державних інституцій. Аналіз проблем цієї сфери показує, що ключовими перешкодами залишаються недосконалість законодавства, відсутність прозорості процедур, низький рівень контролю та моніторингу, а також недостатня кваліфікація працівників соціальних служб.

Для досягнення успіху необхідно здійснити комплексну реформу, яка передбачатиме гармонізацію законодавства, впровадження сучасних технологій, підвищення рівня кваліфікації працівників та активізацію громадського контролю.

Застосування запропонованих заходів дозволить зменшити рівень корупції, підвищити ефективність соціальних програм та забезпечити адресну підтримку тим, хто дійсно потребує допомоги. Окрім цього, впровадження цифрових рішень та автоматизація процесів у соціальній сфері сприятимуть значному зниженню впливу людського фактора, що є основним джерелом корупційних ризиків.

Особливу роль у подоланні корупції повинна відігравати співпраця держави та громадськості. Активна участь громадянського суспільства у моніторингу та оцінці соціальних програм не лише сприятиме прозорості, а й допоможе формувати суспільство, орієнтоване на цінності чесності та справедливості.

Ми впевнені, що комплексна реалізація антикорупційної політики у соціальній сфері є передумовою для стабільного розвитку України, забезпечення добробуту її громадян та зміцнення демократичних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атаманчук В. Антикорупційні механізми в Україні. Київ: Наукова думка, 2020. 246 с.
2. Бугайов І. Корупційні ризики у соціальній сфері. Харків: Право, 2021. 198 с.
3. Кузьменко Р. Міжнародний досвід боротьби з корупцією. Львів: Світ, 2019. 312 с.
4. Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014.
5. Рахункова палата України. Звіт за 2022 рік. Київ, 2023. 184 с.
6. Transparency International. Глобальний індекс сприйняття корупції. URL: <https://www.transparency.org> (дата звернення: 01.12.2024).
7. Звіт НУО «Прозорість і підзвітність». Київ, 2022. 96 с.
8. Петренко О. Проблеми кадрової політики у соціальній сфері. Дніпро: ДніпроПоліс, 2022. 123 с.